

KĄ MUMS GALI PASAKYTI MINDAUGO DOVANOJIMAS VYSKUPI KRISTIJONUI? APMAŠTYMAI GALIMOS POLEMIKOS FONE

Vytas Jankauskas

ORCID ID: 0000-0001-5132-7917

ABSTRACT

The Christianisation of Lithuania is usually dated to the late 14th and early 15th centuries, but the first attempt to turn Lithuania into a Christian kingdom was made by Mindaugas. In 1251 he was baptised by the Master of Livonia Andreas de Velven (also known as von Stirland), and in 1253 was crowned King of Lithuania with the support of Pope Innocent IV. Christian (Kristijonas), the Livonian priest who taught the ruler the virtues of Christianity, a member of the Teutonic Order, became the first Bishop of Lithuania at Mindaugas' request. It is known that Mindaugas bequeathed several lands to Christian in 1254. The article examines the background to this act of providing for the Diocese of Lithuania. The author argues that the donation of the possessions to Christian is the most important source that can help identify Mindaugas' own domain. He hypothesises that Mindaugas' domain may have been located south of the lands donated to Bishop Christian, in an area known in historiography as the defence line of the lower River Nemunas. In his analysis of this hypothesis, the author presents arguments that invite us to reconsider the established assertion in historiography that the domains of the senior dukes could have been located in present-day east Lithuania.

KEYWORDS: baptism of Lithuania, the domain of Mindaugas, Church provisioning, defence line of the lower River Nemunas.

ANOTACIJA

Lietuvos christianizacijos pradžia paprastai siejama su XIV a. pab. – XV a. pr., tačiau pirmasis bandymas paversti Lietuvą krikščioniška karalyste sietinas su Mindaugu. 1251 m. Livonijos magistras Andrius Štirlandas jį pakrikštijo, o 1253 m., paremtas popiežiaus Inocento IV, Mindaugas buvo karūnuotas Lietuvos karaliumi. Pirmuoju Lietuvos vyskupu Mindaugo prašymu tapo valdovą krikščionybės tiesių mokęs Livonijos kunigas, Vokiečių ordino brolis Kristijonas. Žinoma, kad Kristijonui aprūpinti Mindaugas 1254 m. užrašė keletą žemių. Straipsnis skirtas šio Lietuvos vyskupijos aprūpinimo akto kontekstui išanalizuoti. Autorius teigia, kad valdų užrašymas Kristijonui yra pagrindinis šaltinis, kuris gali padėti identifikuoti paties Mindaugo domeną. Jis kelia hipotezę, kad Mindaugo valdos galėjusios būti į pietus nuo vyskupi Kristijonui užrašytų žemių – teritorijoje, kuri istoriografijoje žinoma kaip Nemuno žemupio gynybinis arealas. Analizuodamas šią hipotezę, autorius dėsto argumentus, kurie kviečia iš naujo svarstyti istoriografijoje įsitvirtinusių teiginių, kad vyresniųjų kunigaikščių domenai galėję būti dabartinėje Rytų Lietuvoje.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Lietuvos krikštas, Mindaugo domenas, bažnyčios aprūpinimas, Nemuno žemupio gynybinis arealas.

Vytas Jankauskas, Dr., senior researcher, Vytautas Magnus University, K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas, Lithuania; public institution The Research Centre of the Grand Duchy of Lithuania, Laurų g. 2B, LT-53275 Seniava, Kauno r., Lithuania. E-mail: vyttas.jankauskas@gmail.com.

Įvadas

170

Nuo mokslinės „mindaugianos“ pradžios Mindaugo santykis su krikščionybe buvo istorikų tyrimo objektas¹. Šiame trumpame straipsnyje nesirengiama apžvelgti visos su Mindaugu susijusios istoriografijos, priešingai, norima atkreipti dėmesį tik į kai kuriuos jos pasiekimus. Dariaus Barono straipsnis, skirtas pažvelgti į Mindaugą popiežių kurijos akimis², tapo vienu kertinių naujosios Lietuvos istoriografijos riboženklių, siekiant suvokti, kaip ir kokiomis aplinkybėmis vyko Lietuvos ankstyvoji christianizacija, kokius atgarsius pamokslininkai galėjo palikti neofitų širdyse ir galvose. Turime kokybiškai naują krikščioniškojo karaliaus Mindaugo portretą, kuris buvo nutapytas labai atsargiais štrichais, pasveriant kiekvieną žodį ir padedant susivokti, kokie buvo Mindaugo veiksmai idėjos išlaikyti Lietuvą ant pastatytų katalikybės vėžių vardan. Žinoma, jog reakcija į Mindaugo vestą Lietuvos christianizacijos procesą reikalavo aukščiausio užmokesčio, ir tai buvo paties Mindaugo ir jo sūnų gyvybės kaina. Taigi, matome ne vien politiką, bet ir krikščionį (nors ir sunku jį būtų suvokti kaip kankinį). Bekompromisis pasukimas Romos link, nors ir mažai pasakantis apie paties Mindaugo pamaldumą, visgi liudija, jog krikščioniškosios karalystės, o kartu ir katalikiško karaliaus³, idėja buvo gyva jo Lietuvos vizijoje. Būtent tokia kontekste reikėtų vertinti Mindaugo valdymo paskutinį dešimtmetį: siekis, nors ir ne visada sėkmingas, kurti valstybės strategiją, išplaukiančią iš krikščioniškosios pasaulėžiūros ir katalikiško pasaulio matymo, yra jo veiklos dominantė.

Su Mindaugo krikštu, jo karūnacija, bažnytinių struktūrų steigimu susijęs ištisas dokumentų kompleksas. Darbas su juo nevienareikšmiškas, bandoma išskirti autentiškus ir falsifikuotus dokumentus, svarstant, kurie dokumentai galėjo būti išduoti Mindaugo, o kurie – vėlesni Vokiečių ordino falsifikatai. Šiuo požiūriu mažiausiai problemų kyla su Mindaugo užrašymu Kristijonui 1254 m., jis neabejotinai pripažįstamas autentišku Mindaugo dokumentu. Tai viena iš priežasčių, kodėl istorijos mokslas turi koncentruotis pirmiausia į šį dokumentą, skirtą Mindaugo kuriamos vyskupijos ir vyskupo aprūpinimui. Į jį nėra atkreiptas pakankamas dėmesys, todėl šiame kontekste būtina kelti esminius klausimus, į kontekstinančius šį Mindaugo dokumentą tarp kitų duomenų.

Istoriografijoje įsitvirtino apibendrinantis ir puikiai šaltiniais pagrįstas teiginys, kad Mindaugas kūrė vyskupiją, bandė ją aprūpinti, rengėsi statyti katedrą⁴, taigi jis bandė pritaipyti prie krikščioniškosios Europos, išnaudodamas tiek politinius, tiek diplomatinus, tiek ir kultūrinius bei socialinius institutus, kurie būtų leidę jam pasaulyje, į

¹ Plg. LATKOWSKI, Juliusz. *Mendog król litewski (ok. 1203–12 sierpnia 1263)*. Kraków, 1892, s. 101–118 (paskutinis leidimas: Kraków, 2018).

² BARONAS, Darius. Karalius krikščionis Mindaugas popiežių akimis. In *Mindaugas karalius*. Sud. Vytautas ALIŠAUSKAS. Vilnius, 2008, p. 23–29.

³ *Ibid.*, p. 24–25.

⁴ Plg. GUDAVIČIUS, Edvardas. *Mindaugas*. Vilnius, 1998, p. 229–240.

kurį jis įžengė, pasijusti lygiaverčiu valdovu⁵. Kai kuriuos teiginius šiandien jau galime koreguoti: nebeturime galimybės Mindaugo katedros identifikuoti su ankstyviausiu mūru Vilniuje: jis datuotinas XIV a.⁶ ir sietinas su tuo metu veikusiais pranciškonais, aptarnavusiais valdovo aplinkoje buvusius krikščionis⁷. Tačiau galime neabejoti, jog Mindaugas, kaip krikščionis, bent pirmaisiais po krikšto metais, realiai bandė steigti vyskupiją, tik šiuo metu esama tyrimų situacija neleidžia kalbėti apie konkrečią jos erdvę. Taigi, turime galimybę šiek tiek atsitraukti ir pažvelgti iš paukščio skrydžio į Mindaugo laikų Lietuvą, tegul ir dengiamą ūkų, keldami klausimą, istoriografijoje ne kartą minėtą, kaip ir kokiomis aplinkybėmis Mindaugas kūrė Katalikų Bažnyčios struktūrą Lietuvoje ir kaip šis procesas koreliavo su kitais turimais duomenimis?

|

| 171

Juozapas Stakauskas 1934 m. publikuotoje išsamioje monografijoje analizavo vyskupijos kūrimo iššūkius ir jos santykius su gretimomis struktūromis, puikiai atskleisdamas, kodėl Mindaugo atveju vyskupystės kūrimo ir aprūpinimo Kristijonui klausimas buvo vėluojantis. Tai buvo sąlygota išorės veiksmų⁸. Tačiau lieka kitas atviras klausimas, susijęs su Kristijono aprūpinimu. Žinomas 1254 m. Mindaugo aktas, kuriuo vyskupui Kristijonui buvo paskirta pusė Betygalos, pusė Raseinių ir pusė Laukuvos⁹. Žvelgiant į šį raštą, akivaizdžiausia būtų koreliacija su Mindaugo raštu Vokiečių ordinui 1253 m. liepą, kai Lietuvos karalius už karinę pagalbą ir sąjungą jam dovanuoja reikšmingas valdas Žemaitijoje. Tarp jų minima ir pusė Raseinių, pusė Betygalos ir pusė Laukuvos etc.¹⁰ Kyla klausimas, ar vyskupui Kristijonui paskirta teritorija buvo derinama prie dovanojimo Ordinui, t. y. buvo dovanojama tai, kas atliko nuo ankstesnių dovanojimų? J. Stakauskas šį klausimą sprendė labai tiesmukai, susiedamas vyskupo rezidenciją su jam Mindaugo dovanotomis valdomis, primindamas, kad Mindaugas turėjo tiek globoti ir ginti, tiek aprūpinti naują vyskupą ir vyskupiją¹¹. Iš tiesų, Mindaugo vyskupui Kristijonui paskirtos valdos įveda į prielaidų lauką, kuris nėra paprastai išsprendžiamas¹².

Šis klausimas yra sudėtingas, kadangi verčia grįžti prie to paties išeities taško, kuris jau buvo aptartas aukščiau: kiek giliai įtikėjęs buvo Mindaugas, o kartu, kiek suvokė

⁵ Plg. GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos istorija*. T. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. Vilnius, 2001, p. 54–58.

⁶ VAITKEVIČIUS, Gediminas. *Vilniaus įkūrimas*. Vilnius, 2010, p. 60–61.

⁷ BARONAS, Darius. Knyga, kuri išliks: Gedimino Vaitkevičiaus *Vilniaus įkūrimas*. *Knygų aidai*, 2013, Nr. 1, p. 22–25.

⁸ STAKAUSKAS, Juozapas. *Lietuva ir Vakarų Europa XIII amžiuje*. 2-oji laida [1-oji laida: Kaunas, 1934]. Vilnius, 2004, p. 99–124.

⁹ *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*. Bd. 1. Hrsg. von Friedrich Georg von BUNGE. Reval, 1853, Nr. CCLXIII, col. 345.

¹⁰ *Ibid.*, Nr. CCLII, col. 333–334.

¹¹ STAKAUSKAS, J. Op. cit., p. 113–114.

¹² GUDAVIČIUS, E. *Mindaugas...*, p. 247.

Mindaugas naujų struktūrų svarbą savo organizuojamai valstybei ar juo labiau – savo statusui? Jeigu darome prielaidą, kad Mindaugas tikėjimo klausimu buvo nuoširdus (bent šio kelio pradžioje), o šalia to prisiminsime, kad jis puikiai suvokė, ką reiškia krikščioniško karaliaus statusas¹³, vyskupo Kristijono aprūpinimo klausimas atrodo labai keistai. Jis derinamas ne prie Mindaugo siekio christianizuoti Lietuvą ir kurti karalystėje tiesiogiai Šventajam Tėvui pavaldžias struktūras, bet prie Vokiečių ordino interesų Žemaitijoje, kadangi aprūpinimas vyskupui koreliuoja būtent su Vokiečių ordino dovanojimais. Negalime pamiršti fakto, kad Kristijonas buvo Vokiečių ordino kunigas, ir jų interesai galėjo sutapti. Tačiau jeigu Mindaugas bandė kurti realiai veikiančią vyskupiją (ką ir rodo jo veiksmai ją steigiant ir aprūpinant), tai prašosi paralelės su kaimyniniais krikščioniškais kraštais, kur Bažnyčios struktūrų kūrimas buvo tiesiogiai susijęs su pasaulietinės ir bažnytinės valdžios susiliejimu viename centre, kas buvo būdinga Vidurio Rytų Europos regionui (galima prisiminti Prahos, Poznanės ar Kijevo, o galiausiai XIV a. pabaigoje – ir Vilniaus pavyzdžius, kur pagrindinė valdovo rezidencija ir bažnytinis centras susiliejo vienoje apibrėžtoje erdvėje). Tai nereiškia, kad Mindaugo rezidencija buvusi Raseiniuose, Betygaloje ar net Laukuvoje, politinis ir bažnytinis centras nebūtinai turi visiškai sutapti. Tačiau reikia skaitytis su faktais, kad Mindaugas stengėsi dėl vyskupo aprūpinimo, o vyskupystės centras turėjęs būti netoli šios erdvės. Galima pažvelgti, kaip 1387 m. Jogailos privilegijoje kuriamai Vilniaus vyskupystei buvo suteiktas aprūpinimas. Teritorijos ir dvarai buvo išsidėstę sąlyginai netoli vyskupystės centro¹⁴. Būtent šis veiksnys galėtų būti lemiamas, ieškant tuometinio Mindaugo valdų centro, kuriame buvo numatoma ir projektuojama katedros statyba. Tokiu atveju, sprendžiant Lietuvos valstybės ankstyvųjų teritorinių struktūrų (Mindaugo domeno) klausimus, Mindaugo raštas vyskupui Kristijonui akivaizdžiai nepakankamai įvertintas istoriografijoje.

Turėdami labai fragmentiškus duomenis, galime kelti klausimą, kur turėtume ieškoti Mindaugo valstybės centro. Kartografavę Raseinius, Betygalą ir Laukuvą, turime liniją, dalijančią teritoriją į dvi dalis. Jeigu šiaurinėje dalyje aiškiai matomas Vokiečių ordino interesas, būtent čia stengiamasi įsitvirtinti, o Mindaugas šias pastangas parėmė savo dovanojimu 1253 metais, tai lieka klausimas dėl erdvės į pietus nuo šios linijos. Galima daryti prielaidą, kad Betygala, Raseiniai ir Laukuva, nors ir nebuvo projektuojamos vyskupystės centrai, tačiau neturėjo būti labai nuo jos nutolę ir, kas ne mažiau svarbu, turėjo glaustis prie pagrindinio Mindaugo valdų masyvo, kuriame galima būtų ieškoti ir pagrindinės Mindaugo rezidencijos (neišleidžiant iš akių klausimo, ar ji apskritai tuo metu egzistavo). Tačiau taip pat negalime paleisti iš akių ir kito fakto: Mindaugas nesugebėjo užtikrinti vyskupui Kristijonui jo prerogatyvų užra-

¹³ GUDAVIČIUS, Edvardas. Mindaugas ir Morta – pirmoji krikščionių šeima Lietuvoje. In *Mindaugas Karalius...*, p. 34–35.

¹⁴ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskie*. T. 1: 1387–1507. Zeszyt 1: 1387–1468. Wyd. Jan FIJAŁEK, Władysław SEMKOWICZ. Kraków, 1932, Nr. 1, s. 4–5.

šytose žemėse, todėl šis, praslinkus kelioms savaitėms po karaliaus dovanojimo suteikimo, perleido Mindaugo dovanotas žemes Vokiečių ordinui¹⁵. Žvelgiant į šaltinių visumą, galima kelti klausimą, ar tai nebuvo iš anksto Vokiečių ordino suplanuota akcija? Galbūt Mindaugas nesirengė aprūpinti vyskupo, o tai buvo dar viena dovanojimo forma Vokiečių ordinui? Tokie teiginiai nedera su Mindaugo pastangomis įkurti vyskupiją.

II

Kokius duomenis mes turime? Mindaugo užrašymas vyskupui Kristijonui buvo aiškiai prigludęs prie Nemuno žemupio gynybinio ruožo (tarp Mituvos ir Neries santakų su Nemunu), kuris nuo 1283 m. aprašytas gana išsamiai, kad galėtume susidaryti bendrą vaizdą. Žinoma, archeologinė medžiaga šiuo atveju galėtų smarkiai pagelbėti, bandant išryškinti šio arealo funkcionavimo chronologiją, tačiau jos kol kas neturime. Visgi galime konstatuoti, kad tai buvo erdvė, tiesiogiai kontroliuojama valdovo, kur veikia valdovo žmonės ir jo įvesta tvarka: valdovas rūpinasi pilių statyba, jų apsauga ir sistemos funkcionavimu, taigi, tai valdovui tiesiogiai pavaldi teritorinė struktūra¹⁶. Būtent šis požymis išskiria Nemuno žemupio gynybinį ruožą iš likusios Žemaitijos, paversdamas ją kitokia Žemaitija, kada atsiranda galimybė kalbėti apie Didžiąją ir Mažąją Žemaitiją¹⁷. Galiausiai Nemuno žemupio gynybinis ruožas virto Žemaitija tik dėl Vytauto ir Ordino santykių dinamikos XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje.

Keliant hipotezę, kad Nemuno žemupio gynybinis arealas galėjo būti Mindaugo valstybės branduolys ir jo centras, pirmiausia susiduriame su istoriografijos tradicija, kai, pradėdant Henryku Łowmiańskiu, šis klausimas sprendžiamas kitais būdais: būtent Mindaugo valstybės centro ieškoma Rytų Lietuvoje¹⁸. Ši hipotezė dominuoja ir dabar, bandant ieškoti Mindaugo, jo tėvo, taip pat ir sūnų valdų būtent Rytų Lietuvoje. Atsisakyti šio modelio sudėtinga, kadangi jis virto ne tik istoriografijos klasika, bet ir enciklopedinių žinių dalimi. Tačiau pasvarstyti kitokias alternatyvas taip pat galima, juo labiau kad bendras problemos vaizdas kelia klausimų.

Nemuno žemupio gynybinio arealo svarba galėjo pradėti mažėti pirmiausia iškilus Traidenio šeimai, kada ėmė formuotis Kernavės kompleksas. Nors šaltiniai tiesiogiai Kernavės kaip Traidenio rezidencijos nemini, tačiau neabejojama, kad tai buvęs vie-

¹⁵ BARONAS, Darius; ROWELL, S. C. *The Conversion of Lithuania: From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*. Vilnius, 2015, p. 83.

¹⁶ GUDAVIČIUS, E. *Mindaugas...*, p. 167.

¹⁷ SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai 1405–1566 metais*. Vilnius, 2010, p. 36–37, 105–107.

¹⁸ ŁOWMIAŃSKI, Henryk. *Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*. T. 2. Wilno, 1932, s. 108–121.

nas pagrindinių šio valdovo kontroliuotų centrų. Domeno slinktis į rytus reiškė ne tik valdovo kontroliuojamos teritorijos išsiplėtimą, bet ir naujų centrų radimąsi. Vilniaus įkūrimo raida šiuo atveju dėsninga: iš periferinės gyvenvietės XIII a. pačioje pabaigoje jis virsta vienu svarbiausių centrų: čia pradėta statyti Gedimino giminės atstovų rezidentinė pilis, veikiausiai baigiant statybas Vytenio valdymo laikotarpiu¹⁹. Trakų atveju tokio tyrimo neturime. Galima įžvelgti procesų koreliaciją: prasideda lietuvių ir kryžiuočių karas Nemuno pakrantėse ir beveik tuo pat metu būsimojo Vilniaus vietoje statoma valdančiosios dinastijos rezidentinė pilis.

Istoriografijoje neretai remiamasi archeologų teiginiais, ieškant pagrindimo, kad Lietuvos valstybingumo pradžia ir pirmojo valdovo domenas turėtų būti Rytų Lietuvoje. Tačiau galima įžvelgti ir kitą dėsningumą: Rytų Lietuva, kaip valstybės kūrimosi centras, archeologų darbuose dažniausiai grindžiama ne archeologiniais argumentais, o nuorodomis į istorikų darbus²⁰. Tokiu atveju gauname uždara teiginių ratą.

174

Dar Vytautas Ušinskas, bandydamas ieškoti koreliacijų tarp archeologinių radinių koncentracijos, jų pobūdžio ir valstybės formavimosi, išskyrė tris arealus, kur potencialiai būtų galima ieškoti valstybės genezės branduolio: Rytų Lietuvoje, Vidurio Lietuvoje ir Žemaitijoje²¹. Šią hipotezę vėliau plėtojo archeologas Mindaugas Bertašius, kuris teigė, kad Vidurio Lietuvos archeologinė medžiaga rodo išskirtinę orientaciją į karybą, su jos pagalba galima įžvelgti struktūruotą valdančiąją organizaciją, ir paragino atkreipti dėmesį į šį arealą, ieškant valstybės genezės centro. Būtent Nemuno žemupis, anot M. Bertašiaus, galėjo būti centrinė ašis, aplink kurią formavosi Lietuvos valstybė²². Taigi, archeologinė medžiaga ne tik neprieštaruja hipotezei, kad Nemuno žemupis galėjęs būti Mindaugo valstybės centras, bet ir pateikia argumentų, paremiančių tokią prielaidą: ginklai, karinė ekipuotė, žirgų kapai ir kt.²³ M. Bertašiaus nurodyti argumentai, siejantys Vidurio Lietuvą su valstybės kūrimosi centru, galimi grupuoti, tačiau atskirų argumentų vertė nėra vienojoda. M. Bertašius nepateikia aiškesnio valstybės kūrimosi proceso vaizdo.

III

Reikia pirmiausia atkreipti dėmesį į tai, kaip patys lietuviai matė ir fiksavo valstybės pradžią ir jos raidą. Šiuo atveju neturime kito šaltinio, tik XVI a. pirmosios pusės metraštinę tradiciją, kurioje fiksuotas nuoseklus pasakojimas apie Lietuvos valstybės užuomazgas. Ar remtumėmės Viduriniu, ar Plačiuoju sąvadu, nepaisant jų skirtumo,

¹⁹ VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus įkūrimas...*

²⁰ Plg. *Lietuvos istorija*. T. II: *Geležies amžius*. Ats. red. Gintautas ZABIELA. Vilnius, 2007, p. 462–467.

²¹ USHINSKAS, Vitautas. *Formirovanie rannegosudarstvennoi territorii Litvy v 1–13 vv. (po dannym arkheologii)*. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoi stepeni kandidata istoricheskikh nauk. Leningrad, 1988.

²² BERTAŠIUS, Mindaugas. *Vidurio Lietuva VIII–XII a.* Kaunas, 2002, p. 213–221.

²³ *Ibid.*, p. 217–218.

galime kalbėti apie struktūrinius jų sutapimus, kur skiriasi tik detalės. Pasakojimas apie romėnų atvykimą gali būti interpretuojamas daugeliu skirtingų kontekstų, tačiau Lietuvos geografinės realijos pradiniame išėities taške sutampa²⁴. Nėra skirtumo, nuo ko bėgo Palemonas – nuo Nerono ar Atilos, tačiau jo kelionė baigiasi tame pačiame taške: pasiekus Nemuno ir Dubysos santaką, jis kuriasi, ir tai yra centras. Ši erdvė XVI a. metraštininko įvardijama kaip Žemaitija, tačiau ji tokia nebuvo XIII a. (tai akivaizdu iš materialinės kultūros skirtumų, visiškai kitokio santykio su valdovu ir t. t.), taigi metraštininkas čia perteikia savo laiko realijas.

Galima bandyti pažvelgti, kaip šis arealas apibrėžiamas per Palemono sūnų valdas: vienas pakraštys metraštyje nurodomas kaip Jurbarkas (prie Jūros upės), kitas kaip Kaunas (prie Nevėžio upės), trečiasis sūnus nurodomas kaip apsigyvenęs atskirai, ir su juo susijusi siužetinė linija nebuvo pratęsta. Bychoveco kronikoje šalia Jurbarko, Kauno ir Dubysos žemupio išskirta dar viena svarbi riba, kuri šį arealą apibrėžia dar konkrečiau: Kentauro herbo bajoro Dausprungo kelionė Šventosios upe iki Ukmergės ir Deltuvos atsiradimas²⁵. Būtent iš šio arealo (Jūros–Nemuno–Dubysos–Šventosios) prasidėjusi ekspansija sudarė prielaidas formuotis Lietuvai (pasak metraštinės tradicijos, buvo paaiškintas ir Lietuvos vardo atsiradimas). Taigi, Lietuvos metraštinėje tradicijoje kaip Lietuvos genezės centras buvo matomas būtent Nemuno žemupio arealas, koreguojant tam tikras ribas į šiaurę (Deltuvos atveju). Galima ginčytis ir šią teoriją laikyti fantastine ar joje bandyti ieškoti kažkokio tiesos grūdo, tačiau turime tokį pirmąjį lietuvių bandymą užfiksuoti, kaip ir kur atsirado valstybė. Reikia tik pridurti, jog pats savaime šis argumentas yra silpnas, tačiau jo nematyti taip pat neturime galimybės. Lietuvos metraščių, kaip ankstesnes negu XV a. realijas atspindinčio šaltinio, naudojimas yra kompliktuotas. Visiškai reikia sutikti su Rimvydu Petrausku, kad šis šaltinis buvo sukonstruotas, atsižvelgiant į XVI a. Lietuvos diduomenės socialinius ir politinius interesus²⁶, tačiau tai neeliminuoja klausimo, kaip ir iš kokių elementų šis šaltinis buvo sukonstruotas.

IV

Kalbant apie Lietuvos valstybės genezės procesą, ne mažiau svarbus archajiškojo leičių sluoksnio veiksnys. Artūras Dubonis, išanalizavęs jo sklaidą ir vietą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, leido suprasti, kaip ir kokiomis priemonėmis kūrėsi Lietuvos valstybė. Jis išskyrė pagrindines leičių sluoksnio funkcijas ir apibūdino jų

²⁴ Plg. Letopis' Krasinskogo. In *Polnoe sobranie russkikh letopisei* (toliau *PSRL*). T. 35: *Letopisi belorusko-litovskie*. Sost. i avtor predisl. Nikolai ULASHCHIK. Moskva, 1980, s. 128; Letopis' Rachinskogo. In *Ibid.*, s. 145–146, etc.

²⁵ *Khronika litovskaia i zhmoitskaia*. In *PSRL*. T. 32: *Khroniki: Litovskaia i zhmoitskaia, i Bykhovtsa. Letopisi: Barkulabovskaia, Averki i Pantsyrnogo*. Sost. i red. Nikolai ULASHCHIK. Moskva, 1975, s. 16.

²⁶ PETRAUSKAS, Rimvydas. Socialiniai ir istoriografiniai lietuvių kilmės iš romėnų teorijos aspektai. In *Literatūros istorija ir jos kūrėjai* (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 17). Sud. Sigitas NARBUTAS. Vilnius, 2004, p. 270–284.

bruožus bei apibrėžė chronologiją XII–XVI amžiais²⁷. Šis tyrimas apibūdino leičius kaip tiesiogiai valdovui priklausiusių žmonių grupę. Jie gyveno jo dvaruose ir vykdė leitišką tarnybą, kurią apibrėžti galime militariniais, ekonominiais ir administraciniais-policiniais parametrais. Atrodo, skirtingose vietose įkurdinti leičiai galėjo įgyti skirtingas funkcijas, tačiau medžiagos fragmentiškumas neleidžia griežtai formuluoti išvadų. Detaliai išanalizuotas Žemaitijos pavyzdys rodo, kad šiame areale leičių funkcijos apėmė visus parametrus: čia atkelti leičiai turėjo atstovauti valdovui kitų grupių atžvilgiu. Kadangi tai buvo karinio susidūrimo zona, leičiams čia tenkanti funkcija turėjo apimti karinius elementus, ne mažiau svarbi funkcija buvo ir tramdyti vietinį žemaičių separatizmą bei išlaikyti valdovo prerogatyvas vietinės žemaičių aristokratijos atžvilgiu; ne mažiau tikėtina, kad Žemaitijoje leičiai turėjo rūpintis ir pilių statyba bei jų išlaikymu. Taigi, turime visą vaizdą, kokia galėjo būti leičių tarnyba.

176

Problema ta, kad leičių funkcijos dažniausiai matomos fragmentiškai. Čia turime daugelį klausimų, iš kurių svarbiausias susijęs su disponuojamais duomenimis. Ar ten, kur buvo įkurdinti leičiai, jų tarnybos apimtis išties kisdavo? O gal mes neturime pakankamai duomenų, kad juos galėtume vienaip ar kitaip vertinti? Tiksliau – ar ten, kur mes matome dalį funkcijų, leičiai negalėjo atlikti ir kitų funkcijų, kurios buvo būdingos šiam sluoksniui, tačiau šaltiniuose jos nėra fiksuotos ir mums nėra pažinios? Neabejotina, kad daugiausia tai lemia šaltinių fragmentiškumas, todėl vaizdas yra nevisapusiškas.

Ne mažiau svarbūs yra klausimai, susiję su leičių sluoksnio kūrimosi chronologija ir arealu. A. Dubonis nurodo, kad leičių sluoksnis XII–XIII a. pradėjo funkcionuoti, o XV–XVI a. jis jau nyko. Rusioje, šalia Lietuvos etninių žemių, leičių įsikūrimą galima datuoti XIII a. viduriu, Žemaitijoje leičių įsikūrimas siejamas su didžiaisiais kunigaikščiais Vyteniu ir Gediminu, taigi XIII–XIV a. sandūra, o Voluinėje ir Kijevo apylinkėse leičių galėjo atsirasti tik XIV a. viduryje ar net antroje pusėje. Taigi, leičių kūrimosi laikas Kijeve mus atkelia bent į XIV a. 7-ąjį dešimtmetį, taip priartėjant prie Lietuvos krikšto datos ir leidžiant suprasti, kad tai buvo išstisimas procesas, funkcionavęs ikikrikščioniškoje Lietuvoje. Tai itin svarbus aspektas, siekiant suvokti ankstyvasias valstybės struktūras, kadangi leičių kolonijų kūrimas tęsėsi visą valstybės konsolidacijos laikotarpį nuo genezės iki XIV a. antrosios pusės. Tai buvo laike išsitęsęs procesas, žymėjęs kintantį valdovo santykį su periferijomis.

Ne mažiau svarbus problemos elementas yra leičių geografija. Jie fiksuojami ir Žemaitijoje, ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Rusioje, kur akivaizdu, kad yra atkeldinti ir turėjo įvaldyti teritoriją bei atstovauti valdovui (dažniausiai per kurį nors giminaitį). Tačiau didžiausią jų koncentraciją apibrėžė pats A. Dubonis, kad ji apribota Šventosios, Neries ir Nemuno upių bei Ašmenos, Markovo ir Breslaujos valsčių. Iki galo neaišku, ar čia jie matomi kaip vietiniai gyventojai, ar taip pat atvykę atlik-

²⁷ DUBONIS, Artūras. *Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai: iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities*. Vilnius, 1998.

ti pareigų ir prievolių valdovui? Jeigu žiūrėsime į leičių sluoksnį šioje erdvėje kaip į vietinius gyventojus, tai matysime didžiulį skirtumą tarp valdovo leičių žemaičių ir rusėnų, tačiau jeigu darysime prielaidą, kad jie čia buvo kolonistai, tai šie skirtumai nyksta. Jei valdovas juos atkeldavo tam, kad vykdytų jo valdžios transliaciją net ir ten, kur pastebima didžiausia jų koncentracija, tai neišvengiamai peršasi išvada, kad leičių skirtumai yra gerokai mažesni (tiesiog vėlyvi šaltiniai neleidžia įžvelgti visos šio sluoksnio veiklos diferenciacijos), nes net ir į Rytų Lietuvą atkelti kolonistai turėjo atlikti tas pačias funkcijas: karines, policines ir kai kurias ūkines.

Kyla klausimas, iš kur valdovas galėjo atkelti leičius (taip pat ir į Rytų Lietuvą)? Klausimas nėra paprastas, reikia ieškoti „beleitės“ teritorijos. Iš pirmo žvilgsnio tokia galėtų būti (ko gero, reikia daryti išlygą, kad tarp kitų potencialių pretendentų) Vidurio Lietuvos lyguma su Nemuno žemupio pilių masyvu. Tačiau čia reikia taip pat išlygos: Vilkiroje ir Kaune leičiai žinomi. Tačiau net ir tai yra paaiškinama, kadangi mes nežinome šių leičių atsiradimo chronologijos. Tai galima sieti su valstybės konsolidacija XIII a., tačiau taip pat yra nemaža tikimybė, kad leičiai šiame ruože atsirado XIV a. antroje pusėje, kai Vokiečių ordino skverbtis į šią teritoriją itin suintensyvėjo, o Lietuvos valdovui reikėjo tam ką nors priešpriešinti. Toks leičių apgyvendinimas šioje erdvėje chronologiškai koreliuoja su leičiais prie Kijevo, šio svarstymo varianto taip pat nereikėtų atmesti. Taigi Vidurio Lietuvos erdvė, net ir žvelgiant šiuo rakursu, atrodo tinkama vieta, iš kurios galėjo vykti leičių kolonizacija tiek į rytus, tiek į vakarus. Leičių kolonijų kūrimas Rusijoje ir Žemaitijoje buvo instrumentas, kuriuo valdovas siekė įtvirtinti ir išplėsti savo valdas. Jeigu nėra daromos dirbtinės perskyros ir į leičių sluoksnį žiūrima kaip į tam tikrą visumą, tas pats turėtų būti taikoma ir Rytų Lietuvos atveju: čia leičiai taip pat buvo atkeliami, siekiant įtvirtinti valdovo valdžią iš „beleitės“ erdvės. Šis procesas negalėjo vykti vėliau nei XIII a. viduryje, kas aiškėja iš A. Dubonio pateikto pavyzdžio su Anykščių leičiais ir tuo kontekstu, kuriame jie funkcionavo. Leičių kolonijų kūrimas buvo ilgas procesas, vykęs XIII–XIV a. beveik visoje Lietuvoje. Į šiuos duomenis būtina atsižvelgti, svarstant Lietuvos valstybės genezės centro klausimą. Interpretacijos problema gali būti svarstoma įvairiai.

V

Paskutinė duomenų grupė, susijusi su Lietuvos valstybės ankstyvąja struktūra, yra toponimikos masyvas. Edvardas Gudavičius, bandydamas lokalizuoti XIII a. kunigaikščių valdas, atliko didelį darbą, tačiau pats suvokė, kad jo gauti duomenys yra hipotetiniai²⁸. Nemuno žemupio pilių gynybinės sistemos arealą straipsnyje²⁹ jis paliko neapartą,

²⁸ GUDAVIČIUS, Edvardas. Bandydas lokalizuoti XIII a. kunigaikščių valdas. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, serija A*, 1984, t. 3 (88), p. 69–79.

²⁹ Ibid.

nors vėliau teigė, kad XIII a. pabaigoje jis buvo kontroliuojamas valdovo³⁰. Bandytas peržiūrėti šiuos duomenis parodė, kad juos galima tais pačiais metodais, t. y. toponimikos analize, ne tik kvestionuoti, bet ir visiškai sugriauti³¹. Problema ta, jog Tomas Baranauskas, kvestionuodamas E. Gudavičiaus sukonstruotą XIII a. lietuvių kunigaikščių valdų žemėlapij, išryškino metodologines problemas, kai kunigaikščių vardynas siejamas su konkrečiomis teritorijomis, todėl, rašydamas apie vyresniųjų kunigaikščių galimas pirmines valdas, beveik nebesinaudojo tuo pačiu metodu. Bandydamas paneigti toponiminių duomenų vyresniųjų kunigaikščių grupės sąsajas su Neries ir Nemuno tarpupiu ir atsisakydamas remiantis šiais duomenimis ieškoti čia vyresniųjų kunigaikščių valdų (reikia turėti omenyje T. Baranausko tvirtinimą, kad tai buvusi viena giminė, todėl atskirų asmenų sąsajos per toponimiką galėjo padėti rasti vyresniųjų kunigaikščių pirmines valdas), jis pasirinko alternatyvų retrospekcijos metodą³². Šis metodas, ieškant Rytų Lietuvoje pirminių Mindaugo valdų, yra ne mažiau hipotetinis, kadangi yra paremtas Alšėnų kunigaikščių giminės kilmės legenda, užrašyta XVI a. pradžioje³³. Problemą sudaro net ne pati legendos analizė, kurią galima pavadinti įdomia. Mindaugo įterpimas Alšėnų kunigaikščių genealogijoje yra visiškai logiškas. Problema yra visai kitur. Kol kas labai ribotai suvokiame vardų suteikimo principus valdančiojoje giminėje ir apskritai kunigaikščių sluoksnyje. Mūsų jau nebeglumina, kad tarp Gediminaičių matome du Vytautus³⁴ arba kad Gedimino tėvo kartai priklausęs kunigaikštis iš Lietuvos Karijotas, galėjęs būti dar vienu Butigeidžio ir Butvydo broliu, minimas XIII a. pabaigoje Livonijos eiluiotojoje kronikoje³⁵. Todėl apie vardo išskirtinumą ir kartu apie asmens tokiu vardu unikalumą mes turime spręsti labai atsargiai. Tai verčia nepatikliai žvelgti į Mindaugo įsiterpimą į Alšėniškių genealogiją. Net neminint fakto, kad XIII a. mes žinome bent du Mindaugus, iš kurių vienas buvo valdovas, o kitas pirklys. Šalia šių dviejų Mindaugų trečiasis, Alšėniškių protėvis, yra taip pat galimas. Tai leidžia kalbėti apie vardo paplitimą Lietuvoje. Reikia konstatuoti faktą, kad toponimikos duomenys, pateikti tiek E. Gudavičiaus, tiek T. Baranausko, apie Mindaugo (ir valdančiosios giminės) valdų židinį Rytų Lietuvoje nepasitvirtina, o Mindaugo susiejimo su Alšėnais argumentas yra silpnas. Todėl rimtų motyvų, kurie pagrįstų pirminį Mindaugo domeną Rytų Lietuvoje, nėra.

³⁰ GUDAVIČIUS, E. *Mindaugas...*, p. 167.

³¹ BARANAUSKAS, Tomas. 1219 metų Lietuvos ir Volynės kunigaikščių sutarties dalyviai. *Istorija*, 2021, t. 124, Nr. 4, p. 15–16.

³² *Ibid.*, p. 15–17.

³³ Khronika Bykhovtsa. In *PSRL*. T. 32, s. 137–138.

³⁴ Płg. TĘGOWSKI, Jan. *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów* (Biblioteka Genealogiczna, t. 2). Poznań, Wrocław, 1999, s. 45, 207.

³⁵ *Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Ats. red. Artūras DUBONIS. Vilnius, 2005, p. 337.

Išvados

Apibendrinami ankstesnius svarstymus, kai kalbama apie Mindaugo valdų centrą, turime grįžti į pačią pradžią. Lietuvos valstybės kūrimosi centro, o kartu ir Mindaugui svarbiausių valdų reikia ieškoti siejant tai su jo dovanojimu vyskupui Kristijonui. Mažai tikėtina, kad valdovas galėjo kurti vyskupystę ir suteikti valdas vyskupo aprūpinimui, nutoldamas nuo savo pagrindinių valdų masyvo. Numatomas vyskupystės centras veikiausiai koreliavo su Mindaugo valdų centru, o šio reikėtų ieškoti šalia Kristijonui užrašytų valdų. Klausimas, ar Mindaugas galėjo būti suinteresuotas savo domeno arba prie jo prigludusių valdų dalyba, yra atviras, tačiau į jį galima pabandyti atsakyti: taip, jeigu Mindaugas planavo kurti realiai veikiančią vyskupiją, jis, kaip krikščioniškas valdovas, turėjo pasirūpinti ir vyskupo išlaikymo klausimu. Todėl bandant atsakyti, kur buvo pirminis Mindaugo domenas, kyla tik viena galimybė: Nemuno žemupio gynybinis arealas. Šis bandymas lokalizuoti pirmines Mindaugo valdas, kaip ir ankstesni bandymai, yra hipotetinis, tačiau tokia hipotezė susieta su keliais argumentais, kurie kviečia diskutuoti apie ankstyvasias valstybines struktūras XIII a. Lietuvoje.

Taip pat galima atkreipti dėmesį ir į kitą svarbų veiksnį: Nemuno žemupio arealui tapus nuolatinį kovų centru, išvystyta koreliacija su naujos rezidentinės pilies Vilniuje statyba Butvydo ir Vytenio laikais. Vis dėlto galima konstatuoti, kad patys argumentai nėra vienodos reikšmės, jie skirtingi, kai kuriais atvejais į juos reikia žvelgti su išlygomis, tačiau ir sutikti su teiginiu, kad dovanojimas vyskupui Kristijonui yra svarbiausias dokumentas, kuris galėtų padėti lokalizuoti Mindaugo valdų centrą. Kurdamas vyskupiją, jis realiai turėjo aprūpinti vyskupą valdomis. Tokios valdos galėjo būti tik Mindaugo domene arba šalia jo. Priešinga alternatyva galėtų ateiti iš rusėniškų metraščių: Mindaugas buvo netikras krikščionis, o tai prieštarautų tiek Mindaugo kaip politikui, tiek kaip kataliko vaizdinui, nuo kurio buvo atsispirta šio teksto pradžioje. Turime klausimų lauką, kuriame būtų galima iš naujo svarstyti vienas ar kitas problemas, susijusias su XIII a. Lietuvos struktūromis.

Iš Mindaugo užrašymo Kristijonui kyla šie klausimai, į kuriuos istoriografija turi pateikti atsakymus:

- Kaip paaiškinti, kad Mindaugo dovanojamos Kristijonui valdos nekoreliavo su regionine praktika Vidurio Rytų Europoje, nors Mindaugas dėjo labai daug pastangų įkurti vyskupiją, todėl ir vyskupijos aprūpinimas turėjo būti realus?
- Kaip paaiškinti, kad prasidėjus intensyvioms kovoms Nemuno žemupio gynybiniame areale, pradedama statyti nauja rezidentinė pilis Vilniuje ir ten perkeltas valstybės gyvenimo centras?

- Kaip paaiškinti, kad šiame areale jau XII a. egzistavo išskirtinai į militarinę kultūrą orientuota visuomenė, kai Rytų Lietuvoje būtent šio elemento pasigenda net archeologai?
- Kaip paaiškinti, kad lietuviai savo valstybės genezės židinį pirmuosiuose istorijos rašymo bandymuose įvardijo būtent šioje erdvėje?
- Kaip paaiškinti, kad čia beveik nėra leičių, o Rytų Lietuvoje jų gausu? Ar tai reiškia, kad Rytų Lietuvoje valdovams reikėjo įtvirtinti savo valdžią?

Atsakymai į šiuos klausimus yra šiuolaikinės Lietuvos medievistikos iššūkis.

Straipsnyje naudoti publikuoti šaltiniai

- Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskie*. T. 1: 1387–1507. Zeszyt 1: 1387–1468. Wyd. Jan FIJAŁEK, Władysław SEMKOWICZ. Kraków, 1932.
- Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*. Bd. 1. Hrsg. von Friedrich Georg von BUNGE. Reval, 1853.
- Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Ats. red. Artūras DUBONIS. Vilnius, 2005.
- Polnoe sobranie russkikh letopisei*. T. 32: *Khroniki: Litovskaia i zhmoitskaia, i Bykhovtsa. Letopisi: Barkulobovskaia, Averki i Pantsyrnogo*. Sost. i red. Nikolai ULASHCHIK. Moskva, 1975.
- Polnoe sobranie russkikh letopisei*. T. 35: *Letopisi belorussko-litovskie*. Sost. i avtor predisl. Nikolai ULASHCHIK. Moskva, 1980.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

- BARANAUSKAS, Tomas. 1219 metų Lietuvos ir Volynės kunigaikščių sutarties dalyviai. *Istorija*, 2021, t. 124, Nr. 4, p. 4–35.
- BARONAS, Darius. Karalius krikščionis Mindaugas popiežių akimis. In *Mindaugas Karalius*. Sud. Vytautas ALIŠAUSKAS. Vilnius, 2008, p. 23–29.
- BARONAS, Darius. Knyga, kuri išliks: Gedimino Vaitkevičiaus *Vilniaus įkūrimas. Knygų aidai*, 2013, Nr. 1, p. 22–25.
- BARONAS, Darius; ROWELL, S. C. *The Conversion of Lithuania: From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*. Vilnius, 2015.
- BERTAŠIUS, Mindaugas. *Vidurio Lietuva VIII–XII a.* Kaunas, 2002.
- DUBONIS, Artūras. *Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai: iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities*. Vilnius, 1998.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. Bandymas lokalizuoti XIII a. kunigaikščių valdas. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, serija A*, 1984, t. 3 (88), p. 69–79.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos istorija*. T. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. Vilnius, 2001.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. *Mindaugas*. Vilnius, 1998.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. Mindaugas ir Morta – pirmoji krikščionių šeima Lietuvoje. In *Mindaugas Karalius*. Sud. Vytautas ALIŠAUSKAS. Vilnius, 2008, p. 31–49.
- LATKOWSKI, Juliusz. *Mendog król litewski (ok. 1203–12 sierpnia 1263)*. Kraków, 1892.
- Lietuvos istorija*. T. II: *Geležies amžius*. Ats. red. Gintautas ZABIELA. Vilnius, 2007.
- ŁOWMIAŃSKI, Henryk. *Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*. T. 2. Wilno, 1932.
- PETRAUSKAS, Rimvydas. Socialiniai ir istoriografiniai lietuvių kilmės iš romėnų teorijos aspektai. In *Literatūros istorija ir jos kūrėjai* (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 17). Sud. Sigitas NARBUTAS. Vilnius, 2004, p. 270–284.
- SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1405–1566 metais*. Vilnius, 2010.

STAKAUSKAS, Juozapas. *Lietuva ir Vakarų Europa XIII amžiuje*. 2-oji laida. Vilnius, 2004.

TEGOWSKI, Jan. *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów* (Biblioteka Genealogiczna, t. 2). Poznań, Wrocław, 1999.

USHINSKAS, Vitautas. *Formirovanie rannegosudarstvennoi territorii Litvy v 1–13 vv. (po dannym arkheologii)*. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoi stepeni kandidata istorcheskikh nauk. Leninograd, 1988.

VAITKEVIČIUS, Gediminas. *Vilniaus įkūrimas*. Vilnius, 2010.

THE DONATION OF KING MINDAUGAS TO THE LITHUANIAN BISHOP CHRISTIAN: CONSIDERATIONS ON A POSSIBLE CONTROVERSY

181

Vytas Jankauskas

Summary

This article reassesses the donation by King Mindaugas to Christian, the Bishop of Lithuania, and raises the question of how this document can be used to analyse the earliest territorial structures of Lithuania in the mid-13th century.

When Mindaugas was baptised and began to build the institutions of the Catholic Church in his kingdom, he was obliged to provide for the bishop and build a cathedral. As a neophyte king, he acted in accordance with the norms of his time. In this context, an undoubtedly authentic but brief document by Mindaugas dated 12 March 1254 is known, in which the king bequeathed half the lands of Betygala, half of Raseiniai, and half of Laukuva in present-day west Lithuania, for the provision of a diocese.

It is unlikely that a ruler could establish a diocese and make lands available to the bishop that were far removed from his own main property. The planned centre of the diocese was to overlap with the centre of Mindaugas' domains. The article therefore hypothesises that King Mindaugas made lands available to Bishop Christian that were close to his domain. In making this argument, the author draws on a number of arguments relating to the situation in Lithuania in the mid-13th century.

The domain of King Mindaugas could not lie to the north of the lands bequeathed to Bishop Christian because that was where Žemaitija (Samogitia) lay, an area over which Mindaugas had no control. To the south of these lands was the defence line of the lower River Nemunas, the section between the confluence of the rivers Mituva and Neris with

the Nemunas, which from the end of the 13th century was considered one of the main centres in the struggle against the Teutonic Order. It was under the control of the ruler, who was in charge of building castles, sent replacement contingents of assembled men, and appointed elders. In the 13th century, it was not yet considered part of Žemaitija. The incorporation did not take place until the beginning of the 15th century. What the area looked like in the middle of the 13th century is not known, as there is a lack of historical sources, and the archaeological material does not yet provide clear answers.

Could it be that, contrary to the historiographical tradition that begins with Henryk Łowmiański, this was the area in which Mindaugas' domain was located? In order to argue this hypothesis, a whole series of questions relating to the formation of Medieval Lithuania are considered.

182

Firstly, the author draws attention to the arguments of archaeologists. By grouping archaeological material, Vytautas Ušinskas was the first to identify three areas from which Lithuania could have originated, one of which was the area that is now central Lithuania. Later, the archaeologist Mindaugas Bertasius developed this idea further by arguing that the archaeological material from central Lithuania shows a pronounced focus on warfare and provides evidence for a structured organisation of its rule. He urged us to focus on this area in our search for the centre of Lithuania at the time of the foundation of the state.

Although late, the Lithuanian chronicle tradition, when describing the foundation of Lithuania, also links it to the same defence line on the lower River Nemunas. According to the narrative of the Lithuanian chronicle, it was the spread of power from this area that enabled Lithuania to establish itself as a state.

An equally important question concerns the social class of the *leičiai*, people in the service of the Grand Duke of Lithuania, and their role in the Grand Duchy of Lithuania in the 13th and 14th centuries. Until now, research has regarded the *leičiai* as a specific group of the ruler's people who submitted to his authority and performed various functions entrusted to them. These functions included military assistance and the fulfilment of administrative and economic tasks on behalf of the ruler, which helped to spread the ruler's power on the periphery. Colonies of *leičiai* are recorded in Žemaitija, east Lithuania, and in Rus' under the rule of the Grand Duke of Lithuania; all were established in the 13th and 14th centuries. The author notes that the centre of Lithuania was an area from which the relocation of the *leičiai* to the periphery seems to have taken place. This again points to the area of the defence line of the lower Nemunas.

So far, historians have also attempted to hypothetically locate the area where the earliest territorial structure of Lithuania emerged on the basis of toponyms. However, after re-examining their arguments, the author concludes that this approach is not enough to determine the location of the domains of the senior dukes in the 13th century.